

КРИМСЬКОТАТАРСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 820

DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.4-3/22>**Сеітяг'яєва Т. Р.**Навчально-науковий інститут філології і журналістики
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

ГУМАНІСТИЧНИЙ ПАФОС ТВОРУ ІСМЕТІЯ «КЕФЕ ДЕСТАНИ»

У статті на матеріалі поеми «Кефе дестани» кримськотатарського поета Ісметія здійснено спробу відобразити трагічні історичні події початку ХІХ століття в житті кримських татар. Розглянуто авторський гуманістичний пафос твору, в якому головною темою є народна доля, а основною проблематикою – безправ'я і беззахисність народу. В 1812 році в Криму лютувала чума і безліч кримських татар, змушених емігрувати до Туреччини, сходилися в феодосійський порт з усієї території колишнього ханства, де опинилися в пастці. Епідемія чуми стала причиною справжньої трагедії, що розігралася в Кефе (Феодосії). Через тривалий карантин порт був закритий, постачання до Криму привізних продуктів припинилося, на півострові розпочався справжній голод, що суттєво збільшило кількість жертв чумного мору. Російські солдати заганяли людей у протичумне карантинне місце, оточене озброєною охороною, після чого про них забували, не проявляючи турботи. Запаси їжі, які люди принесли із собою, швидко вичерпалися, тому в карантинній резервації панував жахливий голод. Рано чи пізно про це дізнавалися родичі нещасних в'язнів; вони кидали все і мчали до Феодосії, щоб хоч якось урятувати вмираючих. Тисячі посланців заповнили місто та, оббиваючи пороги начальства, просили випустити їхніх родичів на свободу разом із зобов'язанням роз'їхатися по домівках, але все було марно. Посилаючись на карантинне положення, чиновники вимагали в прохачів гроші, справжній викуп, як за військовополонених. Людям доводилося віддавати останні кошти, зібрані іноді протягом багатьох років на хадж.

Згодом у карантинній зоні розпочався справжній мор через голод і хвороби – неминучі супутники тісного скупчення виснажених людей. Тих осіб, які намагалися вийти за карантинний кордон, вбивали на місці; лікарська допомога була відсутня.

З боєм, з жалем і гуманізмом, емоційністю поет описує стан людей у місті, перетвореному в моторошну темницю. Майстерно підібрані слова та їхні звучання створюють реалістичну картину перебування людей у жахливих умовах, як фізичних, так і моральних. Читач, який сприймає поему на слух, може почути шум вітру, холодного дощу, ридання і крики тих, хто зневірився. Ця поема – крик душі поета про беззахисність, безпорадність людей у відчай, яким залишилося тільки молитися.

Ключові слова: *поема, гуманістичний пафос, кримськотатарська література ХІХ століття, зображення трагедії народу, реалізм, вимушена еміграція.*

Постановка проблеми. Рукопис кримськотатарського поета Ісметія «Кефе дестани» («Поема про Кефе») зберігся і дійшов до нас. Про життя і творчість поета нічого не відомо. Поема була написана, ймовірно, в 1813–1814 рр. Головна її тема – трагедія, що сталася з кримськими татарами, які зібралися в Кефе (нині Феодосія) з наміром назавжди покинути батьківщину. Ісметій, будучи свідком подій у місті, в своїй поемі зобразив умови еміграції кримських татар через порт Кефе, епідемію чуми в цей період і карантин як її наслідок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Поема Ісметія «Кефе дестани» не була предметом спеціального дослідження і вимагає вивчення та аналізу.

Мета роботи полягає у висвітленні основної проблематики поеми – безправ'я і беззахисності народу під час трагічних подій в історії кримських татар.

Згідно з метою визначено конкретні завдання: розглянути тематику й проблематику твору та на їхній основі показати трагічність зображених подій.

Виклад основного матеріалу. Кримська земля, колись квітуча та населена корінним народом – кримськими татарами, з часу свого приєднання в 1783 році до Росії через лицемірну політику царського уряду, що прагнув зігнати корінне населення з рідного юрта, швидко обезлюдніла і, втративши волелюбну та працездатну частину населення, стала економічно занедбаною.

Кримських татар явно або приховано змушували їхати із Криму, їхні землі роздавали російським чиновникам за невідомі заслуги з приєднання краю.

Коли дізнаєшся про причини еміграції, починаєш усвідомлювати масштабність цієї трагедії. Еміграція була спричинена політикою грабежу та насилля, розпочатою владою вже в перші роки панування росіян. Останні спустошували країну, вирубали дерева, ламали будинки, руйнували святі місця та громадські будівлі, знищували водопроводи, грабували жителів, викидали з могил і кидали в гній тіла їхніх предків, встановили своє огидне кріпацтво [1].

Перша масова хвиля еміграції кримських татар, переважно в Анатолійську й Румелійську провінції Туреччини, розпочалася відразу після приєднання Криму до Росії, унаслідок чого було витіснено з місць постійного проживання близько 300 тисяч чоловік. Ця хвиля еміграції переважно відбувалася через Кезлев (нині Євпаторія) і Кефе. Надалі еміграція кримських татар із Криму відбувалася кількома хвилями, не припиняючись, затихаючи та відновлюючись згодом. Друга масова хвиля еміграції розпочалася після закінчення Кримської війни. Нині проблема еміграції одностайно визнана дослідниками однією з найтрагічніших сторінок в історії кримських татар після падіння Кримського ханства.

Після повернення додому солдат-героїв війни 1812 року, яких набирали в царську армію з народу та які захистили Росію і звільнили Європу від французького панування, їх чекало «панство дике, без почуття, без закону», – як з гіркотою писав А. С. Пушкін [1]. Подібної гіркої долі не unikнуло й чужорідне для царизму кримськотатарське населення. Як відзначає В.К. Шнеур, російські чиновники продовжували піддавати кримських татар «невимовному грабежу, прикриваючись фіговими листками законності та російської державності» [1].

Після війни 1812 року господарство Криму поступово опинилося в занепаді, тоді життя людей стало ще гіршим. Царські чиновники не давали людям спокійно жити, піддаючи їх голоду й холоду. До того ж страшна епідемія чуми вибух-

нула в центрі Кефе. Такими були історичні обставини, на тлі яких відбувалися події, описані Ісметієм у поемі «Кефе дестани».

Сюжетна лінія «Поєми про Кефе» наступна. Влітку в Кефе зібралось багато людей, змушених виїхати з Криму. Через шторм, що розігрався на морі, турецькі кораблі не змогли підійти до міста, але кількість людей, які прагнули емігрувати, постійно збільшувалася. У місті розпочалася епідемія чуми, яка протягом короткого часу поширилася широко й швидко, захопивши всі райони Кефе, внаслідок чого померло дуже багато людей. Задля припинення поширення епідемії місто закрили з усіх сторін, заборонивши в'їзд і виїзд та запровадивши чергування караулу на вулицях. Отже, влада оголосила карантин.

Задля боротьби з чумою людей зосередили в одному місці, забравши в них усю живність і спаливши все їхнє майно. Так і сиділи вони в чотирьох стінах, їх не випускали надвір. У такому тяжкому становищі опинилися кримські татари в Кефе на початку ХІХ століття. Тепер ніхто з них не міг виїхати в Туреччину чи залишити Кефе: місто оточили солдати. Кожного, хто намагався вийти за межі міста, вбивали (підрядковий пере-клад):

У Кефе почався карантин, ніхто не допоможе бідним людям.

Людей женуть із одного села в інше, кожного разу вимагаючи залишити свої притулки.

Розгорається карантин як пожежа, нема допомоги нізвідки.

Як поле війни стогне Кефе.

Закриті всі дороги на суші й на воді.

Звідки таке покарання?

Навкруги плач, плачуть сім'ї, люди втрачають розум від горя.

Сидимо, як в зіндані.

Закриті мечеті. Літо, але ніхто не сміється в Кефе.

Син не зустрічає батька, всі дороги закриті.

Не радіємо ми більше, не любимо.

І старий, і малий, всі ми приречені.

Нікому не вирватися звідси, ніхто не знає, що ж це таке.

Що нам робити?

Бідні ми, сидимо в чотирьох стінах, збитих із 400–500 дошок.

Вночі ми замкнені, вранці двері відчиняють.

Ми молимося, просимо Аллаха про зцілення.

Такої напасті не було ще ніколи.

З нами поводяться, як із собаками, відмовляючи нам у допомозі.

*Трупн складают у мішки й забирають.
Нас із кожним днем стає все менше.
Холод, немає печей, вугілля, болить голова.
Над нами небо, йде дощ, під ногами бруд.
Чекали ми 42 дня, плакали кривавими сльозами.
Через 12 днів пішов сніг, дощ, почався буран.
Три години тривав він.
Такого ми ще не бачили.
Гинуть мусульмани, хто побачить ці дні, втра-*

тить розум.

*Вулиці порожні, замкнені будинки.
Не вариться кава, їжа.
Аллах всемогутній, допоможи Кефе.
Я буду молитися вдень і вночі.
У мене немає крил, щоб злетіти [2].*

Медичної допомоги їм не надавали. Ісметій так описував цю жахливу ситуацію (підрядковий переклад):

*Щоранку лікар приходить подивитися на нас,
Але всякий раз він знаходить відмовки, щоб не лікувати,*

*А найчастіше використовує ті ж самі ліки:
«Пішов, дурень!» – і, ніде не затримуючись,
біжить із міста.*

Трупн, які валялися всюди, стягували до берега, де їх спалювали. Розпочалися дощі, в людей не було даху над головою, щоб сховатися; не було дров, щоб обігрітися біля вогнища ... Чума лютувала, викошувала цілі сім'ї. Усе місто охопив жах. Коли хтось підходив до солдатського ланцюга й звертався до офіцерів із проханням вжити будь-яких заходів задля порятунку людей, йому відповідали: «Пошел ты к черту!».

Коли Ісметій описував місто, перетворене в «страшну брудну темницю», і стан людей, замкнених у ньому, він підбирав слова, які створювали особливу інтонаційність. Силою звучання слів поет створив реальну картину.

Сприймаючи поему на слух і навіть не розуміючи кримськотатарської мови, можна почути шум вітру й холодного дощу, шелест хвиль, плямкання бруду під ногами, зітхання і глухі ридання людей, іноді крики зневірених. На тлі цих звуків, які вже на рівні підсвідомості викликають біль і тривогу, раптом дисонансом, як сухе клацання когута, лунає чужа мова [1]:

*Er kün saba ekim kelir de baqar;
Türlü siltav ile bizlerni yaqar.
«Пошел, дурак!», – der de turmay o qaçar;
Ne al oldi bu zavallı – Kefege.*

Тому особливу емоційну силу набувають останні слова Ісметія:

Хто пошкодує людей? Хто допоможе їм?

Чому деякі люди ставляться до інших, як до бродячих собак?

Адже мають бути в людських серцях доброта й жалість?!

У пориві відчаю Ісметій звертається до Бога й царя:

*Чому ви байдуже дивитесь на смерть людей,
На їхнє страждання, на жах, що охопив усе місто?!*

А в цей час начальники роздають один одному нагороди «за службу».

Ніхто не відповів Ісметію:

Ніхто Кефе допомогти не хоче, залишається мені, Ісметію,

Молитися вдень і вночі за нещасних людей...

Про колосальні жертви наслідків чуми свідчать масові поховання в південних містах України: однойменні пагорби – «чумки» – в Одесі, Феодосії, Керчі та інших містах. Таке ставлення до людей, які зазнали лиха, переповнило чашу людського терпіння: розпочалися збройні заворушення та швидко поширилися територією всього Керченського півострова.

Після кривавого втихомирення кримських татар надійшло розпорядження, характерне для всіх імперських і тоталітарних режимів. Місцевим жителям-татам було заборонено носити зброю, а торговцям збройових крамниць – продавати їм порох, причому мисливці не були виключенням. Незабаром заборону продавати порох поширили на всю територію Криму, зберігаючи його дію в мирний час. Це позбавило численних татарських сімей можливості полювати, для яких цей вид заробітку був важливою матеріальною допомогою й суттєвим джерелом виживання.

Висновки і пропозиції. Трагічна доля кримськотатарського народу протягом трьох століть наклала незабутній відбиток на світосприйняття та його відтворення в літературі. Розглянувши тематику й проблематику поеми, ми дійшли до висновку, що за цими складниками відображений реалізм трагічних подій в історії кримських татар, змушених після падіння Кримського ханства та приєднання Криму до Росії унаслідок брудної політики царського уряду емігрувати до Туреччини. У творі показано трагедію еміграції і проблеми, спричинені нею, а також зухвале ставлення влади до корінних жителів Кримського півострова. Дослідження літератури кримських татар є внеском в кримськотатарське літературознавство. Матеріали статті можуть бути використані під час вивчення історії кримськотатарської літератури.

Список літератури:

1. Юнусова Л.С. Крымскотатарская литература. Сборник произведений фольклора и литературы VIII–XX вв. – Симферополь : Доля, 2002.
2. Дерменджи А., Балич А., Бекиров Дж. Эдебият хрестоматиясы. Ташкент, 1971.

Seitiahiaieva T. R. KEFE DESTANY BY ISMETIYA HUMANISTIC PATHOS

This paper based on the poem "Kefe destany" by the Crimean Tatar poet Ismetiya, attempts to reflect the tragic historical events occurred at the beginning of the XIX century in the Crimean Tatar people's life. There is considered the author's humanistic pathos. The main topic is the folk's destiny, and the prior issue is the lawlessness and defenselessness of the people. When the plague was raging in the Crimea in 1812, a number of Crimean Tatars were forced to emigrate to Turkey. They gathered in Kefe (Feodosia) port from all over the former khanate, but got trapped. The plague epidemic was the cause of a real tragedy broken out in Feodosia. Port was closed because of a long lockdown, and the supply of imported products to the Crimea was ceased. A real famine began on the peninsula, which multiplied the number of plague victims. Russian soldiers drove people into guarded anti-plague quarantine zone. Afterwards, these people seemed to be forgotten without being looked after. The food supplies people carried were quickly depleted, thus there happened a terrible famine in quarantine. Sooner or later the relatives of the unfortunate prisoners found out about it, they pushed their matters aside and rushed to Feodosia to somehow save the dying ones. Thousands of envoys literally flooded the city, they padded the authority's thresholds, asking to release relatives assuring officials about taking sick people home, but all in vain. Referring to the lockdown, officials demanded money from the petitioners which became a real ransom as for war prisoners. The last funds collected on Hajj sometimes within long years had to be given away.

After a while, a real plague began in a quarantine from hunger and diseases. It was the inevitable companions of a close concentration of exhausted people. Those who tried to leave an isolation border were killed on the spot, whereas medical care was not provided.

Through pain, pity, humanism, and emotionality, the poet describes the people's state in the city, which was turned into a terrible dungeon. Skillfully selected words and their sound components create a realistic background of people being in terrible conditions, both physical and moral. The reader being familiar with the poem can hear the sound of wind, feel cold rain, sobs and cries of desperate ones. This poem is a frustration and a cry of the poet's soul about helplessness and vulnerability of people who are in despair and have only to pray.

Key words: *poem, humanistic pathos, Crimean Tatar literature of the XIX century, depiction of the people's tragedy, realism, forced emigration.*